

УДК 327.88(470+571+477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.13>

ІНСТРУМЕНТИ ГІБРИДНОГО ВПЛИВУ РОСІЇ: ДО ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Леся Дорош

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна*

Богдана Воят

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна*

Проаналізовано та систематизовано арсенал гібридного впливу, що стає ключовим компонентом внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності багатьох держав та особливо визнається за Російською Федерацією. Йдеться про те, що у рамках реалізації стратегії Росії, спрямованої на відновлення статусу наддержави, що впливає з імперської сутності російської державності, логіки її історичного розвитку, об'єктивних характеристик її соціально-економічного, політичного, культурного та ідеологічного життя, важливе місце займають інструменти «гібридного впливу», які потребують наукового опрацювання та систематизації. Доводиться актуальність комплексного дослідження інструментів гібридного впливу РФ, що посилять подальші дослідження сучасних проявів гібридної війни та механізмів подолання їхніх деструктивних наслідків. Стверджується, що вміле застосування сучасних інструментів і технологій гібридного впливу дозволяють державі (у нашому випадку РФ) досягнути своїх зовнішньополітичних цілей на міжнародній арені. За допомогою складної багаторівневої системи таких засобів держава може вирішити низку завдань тактичного і стратегічного характеру на міжнародному рівні. Проаналізовано інструменти гібридного впливу, застосовувані Росією, які систематизовано у межах декількох напрямів: економічного, медійного, соціального, культурного, наукового й освітнього, «церковної дипломатії», спортивного, міграційного тощо. Стверджується, що гібридна активність РФ у міжнародному середовищі є контрпродуктивною та деструктивною. Наголошено, що м'який вплив РФ є значно політизованим, а відповідно, набуває характеристик гібридності та проявляється через активізацію та застосування комплексу інструментів і ресурсів, які виявляють свою дієвість у сучасному світі в контексті глобалізації.

Ключові слова: Російська Федерація, м'яка сила, гібридна війна, Україна, церковна дипломатія, пропаганда, система інструментів гібридного впливу.

Впродовж довгого часу основним визнаним засобом міжнародного позиціонування та досягнення цілей міжнародних акторів, головно національних держав, була їхня військова міць. Гіркий досвід двох світових воєн і подальших кровопролитних конфліктів у різних регіонах світу став свідченням того, що прямих військових конфліктів між країнами уникнути неможливо. Однак у процесі зростаючої взаємозалежності на глобальній арені та появи нових державних інтересів, які важко досягнути лише за допомогою військової сили, виникає необхідність інтенсивнішого застосування в міжнародній політиці несилових методів. Сьогодні для пояснення використання останніх часто використову-

ється поняття «м'яка сила», що виступає одним із найважливіших політичних ресурсів та інструментом реалізації зовнішньополітичного курсу держави. Цей концепт виявився затребуваним в світі, про необхідність працювати над збільшенням «м'якої сили» говорять політичні лідери провідних країн світу, в т. ч. й Російської Федерації.

У своїй найбільш відомій роботі Дж. Най «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» (*Softpower: the means to success in world politics*), виданій у 2004 р., науковець визначив «м'яку силу» як здатність держав (та інших акторів) досягати своїх цілей через привабливість держави, не вдаючись до погроз, підкупу або насильства [14, с. 1]. Тож ключовими її характеристиками є ненав'язування (протилежна сторона повинна сама зробити вибір), увага до інтересів іншого, орієнтованість на довгострокову взаємодію з партнером (партнерами), створення та розширення довірливих, партнерських відносин. Разом із популяризацією концепту «м'якої» сили особливо поширюється і дослідження «гібридного впливу», «гібридної війни», які можуть «ховатися» за позитивним трактуваннями «м'якої» сили. У цьому разі вже йдеться про аспект пропаганди, тобто використання нав'язування (примусу, головно інформаційного, чи інформаційно-психологічного), а також застосування різних видів стимулювання (винагороди), про увагу до власних інтересів, націленість на короткостроковий результат, використання маніпулятивних стратегій, відсутність фокусу на формуванні довірливих відносин тощо.

Арсенал гібридного впливу стає ключовим компонентом внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності багатьох держав, особливо визнається за Російською Федерацією (РФ). Зрештою, загальноприйнято стверджувати, що сьогодні російсько-українські відносини відбуваються за умов гібридної війни, яка головно проявляється у тому, щоб завдяки гібридним інструментам зламати опір України російській агресії та відновити мир у нашій державі на умовах Кремля [10].

У рамках реалізації стратегії Росії, спрямованої на відновлення статусу наддержави, що випливає з імперської сутності російської державності, логіки її історичного розвитку, об'єктивних характеристик її соціально-економічного, політичного, культурного й ідеологічного життя, важливе місце займають інструменти «гібридного впливу», які потребують наукового опрацювання та систематизації. Тож актуальним є комплексне дослідження використання Російською Федерацією інструментів гібридного впливу як ефективного інструментарію просування інтересів цієї держави на міжнародній арені, а також поширення її впливу на близьке зарубіжжя. Варто відзначити, що аналіз використання таких інструментів є особливо актуальним із погляду дослідження вірогідності їх застосування у формуванні стратегії довгострокового зовнішнього впливу РФ, а також пошуку механізмів протистояння деструктивному гібридному впливу та його наслідкам.

Мета статті – дослідити та систематизувати ключові інструменти та механізми реалізації гібридного впливу РФ у контексті змінюваного міжнародного середовища та ролі в ньому жорстких і м'яких засобів впливу.

Сьогодні успіх країни визначається не тільки економічними факторами, військовою міццю та / або наявністю природних ресурсів, а й компонентами її «м'якої сили» у специфічному її трактуванні. Тож феномен гібридного впливу та інструментів гібридної війни є особливо цікавим для дослідників та аналітиків. В основу цього дослідження покладено передусім роботи, у яких аналізується особливості проведення зовнішньополітичного курсу Російської Федерації на сучасному етапі, проявів м'якої сили та гібридності у його реалізації. Такі вчені як, Н. Попеску [15] Р. Бауер [7], К. Паллін [16], І.М. Бурлініна [1] проаналізували міжнародну діяльність Російської Федерації, характер її відносин з іншими державами, особливості її історичного розвитку і політичної культури, фор-

мування зовнішньополітичного курсу. Роботи авторів можуть бути корисні для характеристики основних зовнішньополітичних цілей і використання інструментів м'якої сили Російської Федерації, оскільки дають багатий фактологічний матеріал у галузі країнознавства, історії та політики Росії. Окрім цього, теоретичну основу дослідження становлять роботи, у яких аналізуються форми та механізми застосування гібридного впливу Російською Федерацією, особливості національної специфіки розуміння такого впливу тощо. Наприклад, А.В. Торкунов розглядає питання використання потенціалу привабливості освіти як інструменту «м'якої сили», дає оцінку світовій освіті як одному з важливих складників зовнішньої політики держав [6]. Праці А. Огневої [5], Е. Громогласової [2] присвячені дослідженню неурядових акторів міжнародних відносин – політичних фондів, російських неурядових гуманітарних і культурних організацій, у них розглянуто механізм реалізації державної політики щодо формування привабливого образу країни через організацію різних програм студентського і культурного обміну. Використанню інструментів м'якого впливу у вузькій сфері – освітній і науковій політиці Російської Федерації – присвячені дослідження Н. Маркушиної та О. Церпіцької, які проаналізували роль Олімпійських і Параолімпійських ігор у Сочі в контексті зміцнення російської м'якої сили [3]. Закордонні науковці більш критично дивляться на реалізацію м'якої сили РФ, аніж їхні російські колеги. Наприклад, В. Кітінг [9] у своїх роботах погоджується із твердженням, що в Росії викривлене розуміння м'якої сили, волонтаристський і ненасильницький характер цієї «м'якої» форми впливу досі не був повністю усвідомлений відповідними верствами російської еліти. Отож, аналіз джерельної бази та стану дослідження особливостей використання інструментів гібридного впливу РФ актуалізує необхідність систематизованого їх розгляду, що посилить подальші дослідження сучасних проявів гібридної війни та механізмів подолання їхніх деструктивних наслідків.

Уміле застосування сучасних інструментів і технологій гібридного впливу дозволяють державі (у нашому випадку РФ) досягнути своїх зовнішньополітичних цілей на міжнародній арені. За допомогою складної багаторівневої системи таких засобів держава може вирішити низку завдань тактичного і стратегічного характеру на міжнародному рівні. Йдеться про гуманітарний вплив на інші суспільства та політичні еліти, використання економічних, культурних, освітніх, а також інформаційних інструментів. Серед них ключовими є інформаційно-пропагандистські, політтехнологічні.

Загалом інструменти гібридного впливу, застосовувані Росією, можна систематизувати у межах декількох напрямів:

1. *Економічний напрям*: економічні проекти («Петербурзький економічний форум», «Гайдарівський форум» та ін.), мета яких – показати, що в Росії існує сприятливий інвестиційний клімат, сформувати уявлення про країну як про стабільного та надійного партнера та покращити економічну співпрацю на глобальній арені.

2. *Медійний напрям*: медійні інструменти – міжнародний канал RT («RussiaToday»), «Russia Profile», «Відкрита Росія», спільні проекти МЗС і РІА «Новости», МІА «Россія сьогодні». В Україні активними носіями кремлівських наративів є українські ЗМІ, пов'язані із проросійськими політичними та бізнес-групами, або такими, що їхні власники невідомі.

3. *Соціальний напрям*: використання традиційних, але одночасно дієвих інструментів покращення іміджу держави у світі. Російська Федерація бере участь у багатьох міждержавних соціальних проектах: від програм по боротьбі з наркоманією і СНІДом до гуманітарної допомоги країнам, які зазнали стихійних лих.

4. *Культурний, науковий та освітній напрям*. Класичним прикладом використання інструментарію у цій сфері є діяльність Росспівробітництва, представленого

у 80 країнах світу із 93 представництвами: 69 російських центрів науки і культури (з них 8 відділень Російського центру культури і науки) у 61 країні, 24 представники Агентства у складі посольств у 22 країнах; поширення книг із російської мови, літератури та культури в бібліотеках зарубіжних країн (акція «Російська книга – в дар!» з 2011 р. дотепер у 76 іноземних державах). Враховуючи те, що за кордоном досі пам'ятають про успіхи радянської космонавтики, спорту і балету, сучасна Росія, у свою чергу, активно застосовує гібридний інструментарій у цих сферах, змушуючи не забувати про минулі досягнення й активно підсилює їх новими зверненнями в культурі, науці й активним міжнародним співробітництвом у вищевказаних сферах. Окрім цього, слід згадати і про проект «свята»: створення подій і надання їм офіційного статусу політично-суспільних заходів високого рівня, а далі – організація в їхніх рамках зустрічей із лідерами світових держав (наприклад, святкування Дня Перемоги тощо). Щодо освітніх програм для іноземців, то йдеться про виділення квот на навчання іноземних громадян у російських освітніх організаціях за рахунок коштів бюджету (15 000 квот щорічно, із 2008 р. дотепер); науково-освітню програму з питань безпеки для молодих фахівців держав – членів ОДКБ і країн СНД «Академія ОДКБ» (з 2013 р. донині); індивідуальні наукові стажування російськомовних студентів, аспірантів і викладачів, котрі займаються дослідженням питань російської зовнішньої політики (з 2013 р. дотепер); підготовка національних кадрів для зарубіжних країн у російських освітніх установах (297 стипендій щорічно, з 2008 р. донині) [7]. Для реалізації проектів у цих сферах залучаються неурядові організації, залежні від Кремля медіа, провайдери, громадські ініціативи тощо.

5. *Інструменти «церковної дипломатії»*: позиціонування російського патріарха Кирила не лише як релігійного діяча і глави РПЦ, а головно як громадського дипломата із завданням підготовки політичного діалогу Росії та інших країн. Особливо помітний його вплив на пострадянські країни, де РПЦ все ще має свої відгалуження та поширює волю Кремля. Важливу роль також відіграють релігійні саміти всесвітнього рівня, що відбуваються в російській столиці. На них обговорюються не лише питання релігії, а й інші проблеми сучасності: епідемії, поширення зброї масового ураження, тероризм, екстремізм, голод, бідність, наркоманія, екологія тощо. РПЦ створює ідеологічну основу, яка використовується адміністрацією В. Путіна у відносинах із ближнім зарубіжжям, а також країнами, що розглядаються Росією як частина сфери геополітичного впливу Кремля.

6. *Спортивний напрям*: одне з основних бажань Росії в цій сфері – це можливість стати центром проведення найбільш гучних і популярних спортивних заходів всесвітнього масштабу, які дають можливість державі продемонструвати успішність політичної, економічної, соціальної та культурної сфер, залучити туристів і кваліфікованих робітників: Олімпіади в Сочі – 2014, універсиади Казань – 2013, Чемпіонату світу з футболу – 2018, чемпіонатів світу або ж Європи тощо. Варто сказати, що на авторитет країни спорт безпосередньо впливає і через досягнення спортсменів, тому велику увагу Росія звертає і на досягнення своїх спортсменів, намагаючись якомога частіше займати першість і роблячи все для цього можливе (надання закордонним атлетам громадянства Росії) і неможливе, використовуючи нелегальні у спортивному світі медичні засоби, але отримуючи осуд всього світу і ганебні для своїх спортсменів умови участі в міжнародних змаганнях [4].

7. *Міграційний напрям* (через МЗС Росії та Росспівробітництво): видача російських паспортів жителям Придністровської Молдавської Республіки, Південної Осетії, Абхазії, окупованих частин Луганської та Донецької областей України; програма добровільного переселення російських співвітчизників, які проживають за кордоном, у Російську Федерацію (із 2002 р. дотепер).

Підсумовуючи, слід зазначити, що Росія володіє величезним потенціалом для посилення її гібридного впливу, враховуючи всі вищевказані інструменти та механізми. Росія володіє низкою конкурентних переваг у сфері м'якого впливу, включаючи елементи історико-цивілізаційної спадщини. Це російська мова як мова міжнародного спілкування, культурні досягнення всесвітнього значення, унікальний і універсально значимий ціннісний комплекс православної традиції. До переваг належать ефективна діяльність профільних організаційних структур державного та недержавного типів – «Росспівробітництво», фонд «Русский мир» тощо, які сьогодні працюють задля поширення російської мови та російських інтернет-проектів у глобальній мережі, зарубіжне мовлення російського англомовного каналу, організація в Росії подій, що мають загальносвітову значимість – Олімпіади, Чемпіонату світу з футболу, найбільших міжнародних дипломатичних форумів тощо. Над зміцненням російської м'якої сили працюють створені експертні майданчики й аналітичні центри, такі як: Російська рада з міжнародних справ, Міжнародний дискусійний клуб «Валдай», Фонд підтримки публічної дипломатії імені О.М. Горчакова. РФ також була виконана успішна робота по розширенню російського гуманітарної присутності у світі. Російське керівництво посилює російську присутність у глобальному інформаційному просторі: створений міжнародний канал RT («RussiaToday»), активізовано міжнародне мовлення оновленого агентства «Россия сегодня», запущений новий мультимедійний інформаційний центр «Супутник». Проте на ділі активність російських ЗМІ у міжнародному інформаційному полі межує із пропагандою і, по суті, є контрпродуктивною та деструктивною у вимірі гібридності.

Варто наголосити, що м'який вплив РФ є значно політизованим, а відповідно, набуває характеристик гібридності та проявляється через активізацію та застосування комплексу інструментів і ресурсів, які виявляють свою дієвість у сучасному світі в контексті глобалізації, проте у світлі ворожої та ізоляційної політики РФ залучення інструментів громадської дипломатії досягнуло б набагато більших результатів. Сьогодні Росія для більшості західної громадськості залишається авторитарною, загарбницькою та корумпованою країною на чолі з диктатором. У випадку України пріоритетною метою застосування гібридних тактик Росією, як і раніше, залишається збереження і розвиток російськомовного простору вздовж кордонів Російської Федерації на основі «прийняття» аудиторією України факту спільності багатовікової історії, спільного сьогодення і майбутнього, заснованого на економічній, політичній і культурній взаємозалежності двох держав. Для цього використовується комплекс інструментів гібридного впливу, дослідження яких має важливе значення для попередження та подолання деструктивних впливів у межах гібридної війни, що триває.

Список використаної літератури

1. Бурлинова Н. Концепция внешней политики – 2016 и «Мягкая сила» России. *Евразийские исследования*. 2016. № 8. С. 67–74. URL: <http://www.picreadi.ru/koncepciyavneshney-politiki-2016-i-myagkaya/>.
2. Громовласова Е. Гуманитарная составляющая во внешней политике государства. *Экономическое развитие России*. 2017. № 4. С. 31–40. URL: <https://www.imemo.ru/files/File/ru/dis/2018-004-Gromoglasova-DIS.pdf>.
3. Маркушина Н.Ю., Церпицкая О.Л. Олимпийские и Паралимпийские зимние игры в Сочи, как аспект «мягкой силы». *Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта*. 2014. № 10. С. 89–93. URL: <http://lesgaft-notes.spb.ru/files/10-116-2014/p89-93.pdf>.
4. Наумов А. «Мягкая сила» и внешнеполитический имидж Российской Федерации. *Сетевое издание Центра исследований и аналитики Фонда Исторической перспек-*

- тивы. 2015. № 12. С. 12–23. URL: http://www.perspektivy.info/rus/gos/magkaja_sila_i_vneshnepoliticheskij_imidzh_rossijskoj_federacii_2015-03-30.htm.
5. Огневая А.В. Методы и формы реализации внешнеполитических интересов в гуманитарной сфере. *Вестник Томского государственного университета*. 2001. № 11. С. 115–118. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskie-fondy-frg-i-ih-vklad-v-razvitie-mezhdunarodnogo-dialoga>.
  6. Торкунов А. Образование как инструмент «мягкой силы» во внешней политике России. *Вестник МГИМО Университета*. 2014. № 5. С. 23–27. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovanie-kak-instrument-myagkoj-sily-vo-vneshnej-politike-rossii/viewer>.
  7. Bauer, Ryan. Russia's Soft Power Development in the 21st Century. *Small Wars Journal*. 2017. № 1. P. 89–108. URL: <https://smallwarsjournal.com/jml/art/russia's-soft-power-development-in-the-21st-century>.
  8. Gatov, Vasily. Talk With Russia: Public Diplomacy for the 21st Century. 2008. URL: <http://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/research-and-publications/How-to-talk-with-Russia-Public-Diplomacy-for-the-21st-Century-3.pdf>.
  9. Keating, Vincent C. Understanding Russian soft power. *Department of Political Science and Public Management*. 2018. № 4. P. 199–216. URL: https://www.sdu.dk/en/cws/cws_activities/2018/understanding+russian+soft+power/.
  10. Kiseleva, Yulia. Russia's Soft Power Discourse: Identity, Status and the Attraction of Power. *Political Studies Association*. 2015. № 35. P. 313–329. URL: <https://www.uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/Kiseleva-2015-Politics.pdf>.
  11. Kragh, Martin & Åsberg, Sebastian. Through Russian's public diplomacy and active measures. 2017. URL: <https://www.dnevnik.bg/file/2898174.pdf>.
  12. Marcel, Van Herpen. Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy. *Rowman & Littlefield*. 2017. № 2. P. 29–34. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Putin_s_Propaganda_Machine.html?id=VmI8rgEACAAJ&redir_esc=y.
  13. Melissen, Jan. The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations. 2005. URL: http://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf.
  14. Nye, Joseph. Soft Power: The Means to Success in World Politics. *Belfer Center*. 2004. № 5. P. 32–43. URL: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf.
  15. Popescu, Nicu. Russia's Soft Power Ambitions. Centre for European URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/27129/pb115.pdf>.
  16. Vendil Pallin C., Oxenstierna, S. Russian Think Tanks and Soft Power. *Defence Analysis Division*. 2017. № 4. P. 51–67. URL: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4451--SE>.

INSTRUMENTS OF RUSSIA'S HYBRID IMPACT: TO THE PROBLEM OF SYSTEMATIZATION

Lesia Dorosh

*Lviv Polytechnic National University,
Institute of Humanitarian and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepana Bandery str., 12, 79013, Lviv, Ukraine*

Bohdana Voiat

*Lviv Polytechnic National University,
Institute of Humanitarian and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepana Bandery str., 12, 79013, Lviv, Ukraine*

The arsenal of Russia's hybrid impact has been analyzed and systematized. It is becoming a key component of the internal and foreign policy of many states and is especially recognized by the Russian Federation. The point is that in the framework of Russia's strategy aimed at restoring the status of a superpower, which follows from the imperial essence of Russian statehood, the logic of its historical development, the objective characteristics of its socio-economic, political, cultural and ideological life, tools of hybrid influence of the Russian Federation has become very important, requiring scientific processing and systematization. The relevance of a comprehensive study of the tools of hybrid influence of the Russian Federation has been proved, which will strengthen further research of modern manifestations of hybrid warfare and mechanisms for overcoming its destructive consequences. It is argued that the skillful use of advanced tools and technologies of hybrid influence allow the state (in this case, Russia) to achieve its foreign policy goals in the international arena. With such a multi-level system of the tools, the state can solve a number of tactic and strategic tasks at the international level. The tools of hybrid influence used by Russia have been analyzed. They can be systematized within several areas: economic, media, social, cultural, scientific and educational, "church diplomacy", sports, migration, etc. It is alleged that the hybrid activity of the Russian Federation in the international environment is counterproductive and destructive. It is emphasized that the soft influence of the Russian Federation is significantly politicized, and accordingly, such influence acquires the characteristics of hybridity and is manifested through the activation and application of a complex of tools and resources that are effective in the modern world in the context of globalization.

Key words: Russian Federation, soft power, hybrid warfare, Ukraine, church diplomacy, propaganda, system of tools of hybride impact.